

Közzététel: 2020. június 4.

A tanulmány címe:

Átrendeződések és orientációváltások a Trianon utáni magyar külkereskedelemben

Szerzők:

PLÓSZ DÁNIEL JÁNOS, a Pécsi Tudományegyetem PhD-hallgatója, a tanulmány megírásakor a Központi Statisztikai Hivatal Termék-külkereskedelmi osztályának vezetője
E-mail: daniel.plosz@uni-corvinus.hu

DÉNES SZILVIA, a Központi Statisztikai Hivatal Termék-külkereskedelmi osztályának hivatali főtanácsosa
E-mail: Szilvia.Denes@ksh.hu

DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2020.6.hu0745>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Statisztikai Szemle c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

1. A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
2. A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
3. A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
4. A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
5. A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
6. A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„*Forrás: Statisztikai Szemle c. folyóirat 98. évfolyam 6. számában megjelent, Plósz Dániel János, Dénes Szilvia által írt, 'Átrendeződések és orientációváltások a Trianon utáni magyar külkereskedelemben'* című tanulmány (link csatolása)”

7. A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

Plósz Dániel János – Dénes Szilvia

Átrendeződések és orientációváltások a Trianon utáni magyar külkereskedelemben

Rearrangements and changes of orientation in Hungarian foreign trade after Trianon

PLÓSZ DÁNIEL JÁNOS, a Pécsi Tudományegyetem
PhD-hallgatója, a tanulmány megírásakor
a Központi Statisztikai Hivatal Termék-
külkereskedelmi osztályának vezetője
E-mail: daniel.plosz@uni-corvinus.hu

DÉNES SZILVIA, a Központi Statisztikai Hivatal
Termék-külkereskedelmi osztályának
hivatali főtanácsosa
E-mail: Szilvia.Denes@ksh.hu

A tanulmány célja, hogy bemutassa a trianoni békediktátum Magyarország külkereskedelmére gyakorolt hatásait. A döntés alapjaiban rendezte át a magyar gazdaság térszerkezetét, számottevő aránytalanságok alakultak ki „Csonka-Magyarország” nyersanyagkészletei és az azokra épülő ipari kapacitások között. Az elmúlt száz évben nagy átrendeződést lehetett megfigyelni az ország külkereskedelmi partnerei és külkereskedelmi forgalomba kerülő termékei tekintetében, ezek vizsgálatára statisztikai összehasonlító elemzések keretében kerül sor. A magyar termék-külkereskedelemben – leszámítva a szocializmus időszakát – a nyugat-európai orientáció volt meghatározó, történelmi okok miatt előbb az osztrák, majd a német dominancia vált jelentőssé.

Hazánk gazdasági fejlődésével összhangban az egyes ágazatok bruttó hazai össztermékhez való hozzájárulása is átalakult. A XIX-XX. század fordulóján az ipar térnyerését – az agrárium rovására – az Osztrák-Magyar Monarchia belső vámhatárainak eltörlése, az egységes osztrák-magyar piac létrejötte támogatta. A XX. század második felében a szocializmus iparpolitikája következtében dominált a szektor. Az exportált árucikkek összetétele megváltozott. Jelenleg az iparcikkek kivitelében a gépgyártás és az ahhoz kapcsolódó ágazatok termékei a meghatározók.

A trianoni döntés következtében az ország elvesztette korábbi birodalmi piacait, éppúgy, mint a rendszerváltozás után a szocialista piacokat. Magyarország külkereskedelmi gyakorlata az elmúlt száz évben ezért mintául szolgálhat a többi észak és dél, nyugat és kelet közötti hidat képező, valamint a jelentős veszteségeket elszenvedett európai országok számára.

TÁRGYSZÓ: külkereskedelem, XX. század, Magyarország

The purpose of the study is to present the effects of the Treaty of Trianon on foreign trade of Hungary. The treaty has fundamentally reorganized the spatial structure of the Hungarian economy, making considerable disproportions between raw material reserves of ‘Truncated Hungary’ and the

industrial capacities built on it. Over the past 100 years, the country's foreign trade partners and products have changed, which is examined by statistical comparative analyses. With the exception of the period of socialism, Western European, especially Austrian and German orientation was dominant in Hungarian foreign trade in goods, for historical reasons.

In line with the economic development of Hungary, the contribution of each sector to the gross domestic product has changed, too. At the turn of the 19th and 20th century, the expansion of industry – at the expense of agriculture – was supported by the abolition of the internal customs borders of the Austro-Hungarian Monarchy, and the creation of a single Austro-Hungarian market. In the second half of the 20th century, the industrial sector became dominant as a result of the socialist industrial policy. The composition of exported goods has changed. Currently, machinery and related industries are important within exports of manufactured goods.

As a result of the Treaty of Trianon, the former imperial markets were lost by the country, as were the socialist markets due to the change of regime. Therefore, Hungary's foreign trade practices over the past 100 years may serve as a model for the other 'bridges' between North and South, West and East, and for those European countries that have suffered significant losses.

KEYWORD: foreign trade, 20th century, Hungary

A külkereskedelem nagysága és annak alakulása jó indikátora lehet az egyes országok helyének és relevanciájának a folyamatosan változó globális világrendben. A külkereskedelmi forgalomban évezredekig a termék-külkereskedelem, az árucseré volt a meghatározó, a szolgáltatás-külkereskedelem jelentősége a XXI. században növekedhet meg igazán, a bárhonnan elérhető digitális szolgáltatások fokozatosan egyszerűsödő hozzáférhetőségének következtében.

Magyarország helyzete a külkereskedelemben a mohácsi vész óta sajátosan alakult. A három részre szakadt ország a törökökkel való árucserére éppúgy „rá volt kényszerülve”, mint bármely más szomszédos területtel. Az Osztrák-Magyar Monarchia „kötelékében” pedig az Osztrák Császárság területeivel folytatott külkereskedelmi tevékenységet, amit, bár e területek külkereskedelmi partnereknek minősültek, belkereskedelemnek is tekinthetnénk.

Az Osztrák-Magyar Monarchiának mint államalakulatnak – a külkereskedelem szempontjából is – voltak előnyei. Az osztrák tartományok a magyar mezőgazdasági termékek számára állandó és biztos piacot jelentettek, a magyar agrárszektornak megélhetést biztosított az Osztrák Császársággal folytatott árucseré. Ugyanakkor ez az előny hátrány is volt egyben, hiszen nem ösztönözte a magyar agrárszektor a versenyképes működésre, innovációra, hatékonyabb (de esetlegesen drágább) termelési formák alkalmazására.

A két világháború közötti időszak új piacszerzési lehetőségeit megnehezítette az 1929–1933-as nagy gazdasági világválság, illetve azt követően a háborús szövetségi rendszerek kialakulása és a protekcionista gazdaságpolitika. Az időszak végére szinte egyetlen külkereskedelmi partnerünk Németország lett.

A szocializmus éveit – a XIX. századhoz és a XX. század korábbi időszakaihoz képest – abban jelentette újrást, hogy egy nagyobb piac irányába történt egyoldalú elköteleződés, nem egyetlen országgal szemben. Igaz, a KGST (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának)¹ fő működtető ereje – a papíron több államból álló, de Oroszország által dominált – Szovjetunió volt. Kiemelendő, hogy a Magyar Népköztársaság fokozatosan nyitott a külkereskedelelem terén a nyugati országok irányába, amely előnyt jelentett a rendszerváltozáskor is.

Az EU-s (európai uniós) csatlakozást követően különösen felértékelődött a Közösség tagállamaival folytatott külkereskedelelem. Jelenleg az EU-val zajlik a termék-kereskedelelem nagyságrendileg 80 százaléka, az eurozónával a 60 százaléka. Az egyoldalú külkereskedelmi kitétséget mérsékelheti más, nem EU-s országok irányába történő nyitás, mely folyamat várhatóan nem lesz konfliktusmentes, s hosszabb időt igényel, így eredményeit majd évtizedek múltán értékelhetjük.

1. A magyar külkereskedelelem a Trianoni békediktátum előtt

Az Osztrák-Magyar Monarchián belül a német ajkú Osztrák Császárságban (Ausztriában és a Cseh Királyságban) az ipar dominált, míg a Magyar Királyságban a mezőgazdaság és az erre épülő élelmiszeripar volt a meghatározó – a birodalmi munkamegosztás eredményeként. Az osztrák és cseh területek folyamatosan növekvő nyersanyag- és élelmiszerigénye kedvező exportpiaci lehetőségeket biztosított a Magyar Királyság mezőgazdasága és élelmiszeripara számára, az osztrák és cseh iparvidék pedig a termeléshez szükséges tényezőket (tőkét, technológiát, szakképzett munkaerőt) exportálta Magyarországra (*Szávai* [2009]).

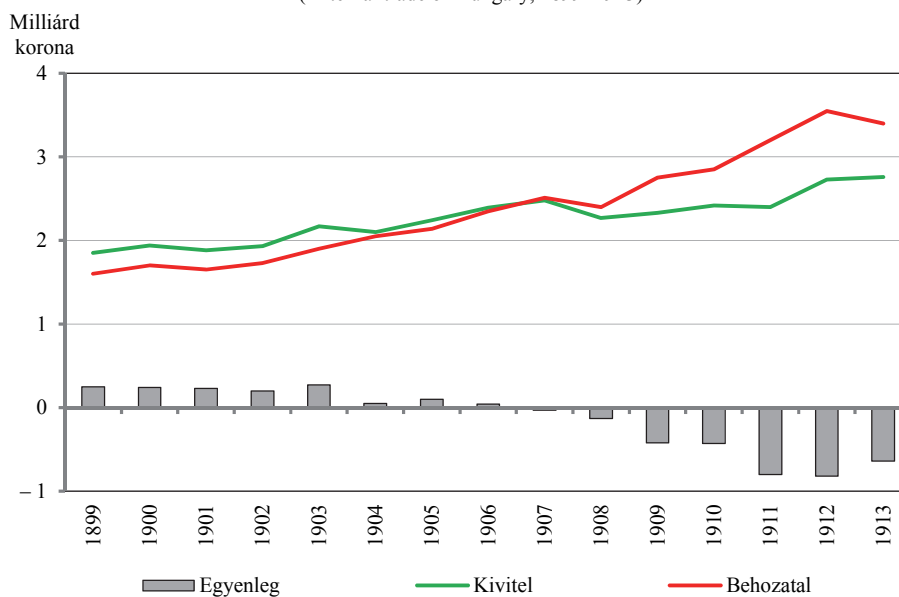
A magyar külkereskedelelem számára rendkívül fontos volt az Osztrák-Magyar Monarchia közös piaca. A hazai kivitel (export) több mint kétharmada a Monarchia területeire irányult – melyből Ausztria 35-40 százalékkal részesedett. Az Ausztriába irányuló 1840. évi kivitelben a mezőgazdasági nyerstermékek 90, az ipari termékek 10 százalékot tettek ki, 1909–1913-ra viszont a mezőgazdasági nyerstermékek aránya 55 százalékra mérséklődött, az ipari termékeké pedig 44 százalékra növekedett

¹ A KGST 1949-ben alakult a Szovjetunió, illetve Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Románia részvételével.

(igaz, az utóbbiak exportjának negyede élelmiszeripari termékekből állt) (Szávai [2009]).

A közös vámterületen a behozatal (import) volumene gyorsabb ütemben növekedett, mint a kivitelé (Szávai [2009]). Ez a dinamikai eltérés a külkereskedelmi egyenleg alakulásában is megfigyelhető. Az első világháborút megelőzően, a XIX-XX. század fordulóján a külkereskedelmi egyenleg még többletet mutatott ugyan, de az aktívum 1907-től kezdve passzívummá vált. Bár a kivitel 1899-től 1906-ig dinamikusan növekedett, 1901-től a (koronában kifejezett) behozatal ennél gyorsabban bővült, 1907-től pedig drámaian megugrott. A kivitel ezzel nem tudott lépést tartani, így a külkereskedelmi egyenleg egyre negatívabb lett (Buday [1923]).

1. ábra. Magyarország külkereskedelmi forgalma, 1899–1913
(External trade of Hungary, 1899–1913)

Forrás: Buday [1923] alapján saját szerkesztés.

A kivitelben jellemzően a belföldi szükséglet kielégítésén felüli javak szerepeltek, amelyek között – az ország gazdasági profiljából adódóan – a mezőgazdasághoz (növénytermesztéshez és állattenyésztéshez) kötődő áruk domináltak. Az agrárexportban főleg a gabona- és az élőállat-kivitel szerepelt jelentős súllyal. 1913-ban például 347 318 szarvasmarhát exportáltak; ezeknek fő fogyasztója az ipari jellegű Ausztria volt, amely lényegében az összes szarvasmarhát felvásárolta

(*Buday* [1923]). A gabonakivitel ugyanebben az évben 13,5 millió métermázsát tett ki. Fő célországa ennek is – a Monarchia profilmegosztásának következtében – Ausztria volt (12,4 millió métermázsá). A gabonakivitelből 7,9 millió métermázsá a Trianon előtti Magyarország központi területeiről indult útnak. A liszt kivitel (8 millió métermázsá) nagy része (7,2 millió métermázsá) szintén Ausztriába irányult, az export legnagyobb része (5,1 millió métermázsá) a budapesti malmokból származott. (*Buday* [1923])

A mezőgazdasági feldolgozóipar legfontosabb terméke a cukor volt. Magyarország 1913-ban 2,4 millió métermázsá cukrot exportált Brit-Indiába, a levantei kereskedelemben részt vevő területekre, valamint Angliába; Ausztriába minimális mennyiség került. Jelentős volt a Magyar Királyság faexportja is, amely számottevő mértékben meghaladta Csonka-Magyarország faipari kivitelét. (*Buday* [1923])

A behozatalban a termeléshez szükséges felszerelések, gépek, beruházási tárgyak fordultak elő nagy súllyal. Az importált iparcikkeknek több mint 50 százaléka textília, ruházat, valamint bőraru volt, nagy többségében osztrák és cseh iparcikkek (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996]).

A kereskedelem növekvő szerepét a szektorban foglalkoztatottak száma² és a kereső korú népességhez viszonyított aránya is mutatja; az utóbbi 1890-ben 2,7, 1900-ban 2,8, 1910-ben 3,6 százalékot tett ki. A főváros-központúság ebben a nemzetgazdasági ágban is megjelent. A kereskedők aránya Budapesten 4,6, vidéken 3,1, a Romániához csatolt területeken 2,6 százalék, a Felvidéken pedig még az utóbbinál is alacsonyabb volt. (*Buday* [1923])

A vám szempontjából külföldnek (vámkülföldnek) minősülő országokkal folytatott külkereskedelem aránya az áruforgalom (külkereskedelmi termékforgalom) mintegy egynegyedét adta a statisztikai adatok alapján. Valójában azonban magasabb volt, hiszen a nemzetközi árucseré egy része osztrák vállalkozások közvetítésével zajlott (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996]). Talán ezzel is magyarázható, hogy az ország részesedése az Osztrák-Magyar Monarchia közös költségvetésének fedezetét biztosító vámbevételekből az 1885-ös 3,9 százalékról 1911-re 40,2 százalékra emelkedett, 1912 és 1915 között azonban változékonyabban, 33 és 37 százalék között alakult (*Szávai* [2009]). A vámkülföldi kivitelben Németország, Nagy-Britannia, Románia, Olaszország és az Egyesült Államok volt meghatározó (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996]).

² A kereskedelemben dolgozók száma a külkereskedelem mellett a belkereskedelmet is magában foglalja.

2. A Magyar Királyság külkereskedelmi forgalma és szerkezete 1920 és 1944 között

A világháború kitörése után a külkereskedelmet korlátozták a háborúba belépő országokban, így azt a magyar kormányzat is a háborús céloknak rendelte alá. A legfontosabb szempont a hadiipari termeléshez szükséges nyers- és fűtőanyagok, félkész és késztermékek maradéktalan biztosítása volt, az élelmiszerek és a fogyasztási iparcikkek előállítását a lakosság és a katonaság számára csak másodlagosnak tekintették. (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996])

A háborút követően, a trianoni békediktátum rendelkezései következtében a külkereskedelem jelentősége felértékelődött Magyarország számára. Hazánk már a háború előtt is behozatalra kényszerült bizonyos nyers- és fűtőanyagokból. A csonka országterületen azonban a korábbi nyersanyagforrásoknak a töredéke maradt csupán, emiatt a magyar gazdaság a korábnál sokkal kiszolgáltatottabbá vált e terén. (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996])

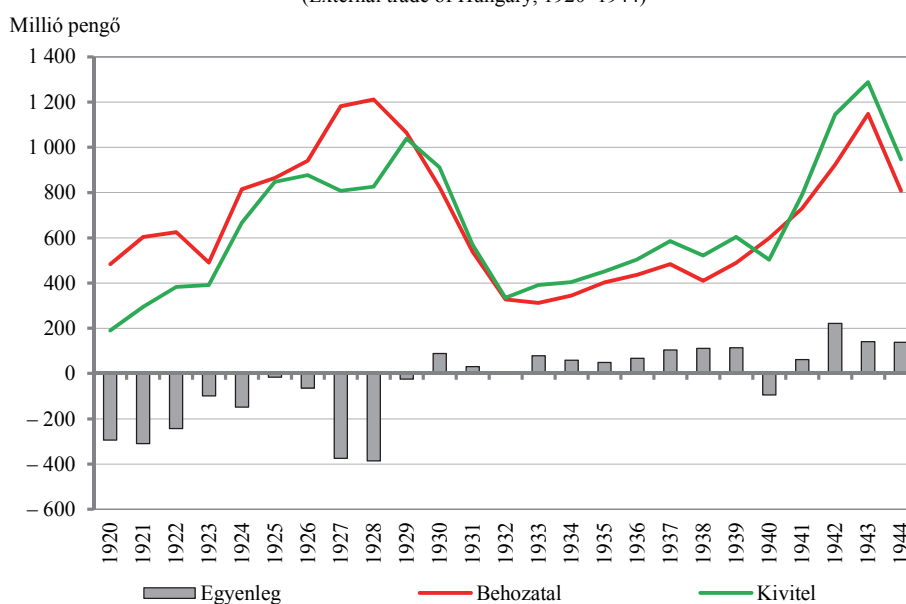
Ezen felül az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása is hozzájárult Magyarország új, kedvezőtlen helyzetbe kerüléséhez. A magyar külkereskedelmi forgalom meghatározó része addig a közös vámterületen, belső vámok nélkül, külső vámvédelem mellett bonyolódott. A Monarchia főleg a leglényegesebb magyar exportcikkeket, a mezőgazdasági és az élelmiszeripari termékeket védte protekcionista vámokkal. Trianon után azonban a legfontosabb kereskedelmi partnereink vámkülföldivé váltak. (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996])

Az első világháborút és a trianoni békediktátum aláírását követően a gazdasági visszaesés és az áruhiány miatt elsősorban a behozatal okozott problémát, a protekcionizmus nem igazán csökkent. A Monarchia utódállamaiban szabadulni akartak a korábbi vámközösség piacainak hátrányaitól, így Magyarország a könnyűipart, elsősorban a textilipar fejlesztését támogatta, az iparilag fejlettebb Csehszlovákiában és Ausztriában pedig a mezőgazdaság erősítését tűzték ki célul. 1924-ben új magyar vámtarifarendszert dolgoztak ki, amely – hasonlóan más országokéhoz – protekcionista jelleget öltött, egyes vámtételeit azonban valamelyest mérsékeltek az 1920-as évek második felében kötött kereskedelmi szerződések. (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996])

A külkereskedelmi mérleg az első világháború után tartósan negatív maradt, egészen a nagy gazdasági világválság kitöréséig. Az 1929–1933-as krízis a behozatal és a kivitel értékét egyaránt csökkentette: az import közel 70 százalékkal, az export több mint 60 százalékkal mérséklődött ebben az időszakban. (Lásd a 2. ábrát.) A magyar gazdaság külkereskedelmi forgalma ezt követően csak csekély mértékben növekedett, egyenlege azonban – 1940 kivételével – 1930-tól egészen a második világháború végéig tartósan pozitív volt. Az exporttöbblet az erőteljes protekcioniz-

mus, valamint az erősödő német nyomás eredménye volt. A behozatal volumene még 1936-ban sem érte el az 1928/1929-es szint 70 százalékát, a kivitel volumene viszont már közel 12 százalékkal meghaladta a válság előtti szintet; a teljes külkereskedelmi forgalom ezáltal a krízis előtti érték megközelítőleg 89 százaléka volt (Pap [1941]).

2. ábra. Magyarország külkereskedelmi forgalma, 1920–1944
(External trade of Hungary, 1920–1944)

Forrás: Kollega–Bekény–Dányi [1996] alapján saját szerkesztés.

Átalakult a külkereskedelem szerkezete is mind a partnerországokat, mind az egyes termékcsoportokat tekintve. Az első világháború előtt még a legfontosabb kereskedelmi partnerünk az Osztrák Császárság volt, az 1920-as években pedig Ausztria mellett Csehszlovákia, valamint Németország lépett elő. Az 1930-as évekre a behozatalban és a kivitelben is a „német előretörés” volt jellemző kezdődő „olasz térnyeréssel”, miközben az Ausztriával folytatott külkereskedelem egyre kevésbé volt releváns. Ezek a folyamatok, valamint a brit kereskedelem 1938 és 1942 között bekövetkezett megszűnése a háborús szövetségi rendszerek alakulásával magyarázhatók. (Lásd a 1. táblázatot.)

1. táblázat

Magyarország külkereskedelmi forgalmának megoszlása származási és célországok szerint, 1928, 1938, 1942
(Distribution of Hungarian external trade by partner countries, 1928, 1938, 1942)

Behozatal származási országa	1928	1938	1942	Kivitel célországa	1928	1938	1942
	(%)				(%)		
Egyesült Államok	3,6	5,3	–	Egyesült Államok	0,7	2,4	–
Ausztria	16,2	11,5	–	Ausztria	34,1	18,3	–
Csehszlovákia	22,4	6,6	6,3*	Csehszlovákia	17,6	4,1	7,2*
Franciaország	2,6	1,5	0,5	Franciaország	0,8	1,9	0,7
Jugoszlávia	5,0	4,5	1,0**	Jugoszlávia	6,4	3,0	0,7**
Lengyelország	4,1	1,4	0,1	Lengyelország	4,0	1,0	0,2
Nagy-Britannia	3,0	6,3	–	Nagy-Britannia	2,8	8,1	–
Németország	19,5	30,1	51,1	Németország	11,8	27,4	54,9
Olaszország	4,0	6,3	25,7	Olaszország	3,5	8,5	19,9
Románia	7,9	9,8	1,5	Románia	5,5	4,0	0,1
Svájc	3,9	2,5	3,6	Svájc	3,7	3,2	4,7

* Cseh-Morva Protektorátus és Szlovákia együtt.

** Horvátország és Szerbia együtt.

Megjegyzés. A táblázatban csak a legfontosabb partnerországokat tüntettük fel, így az adatok nem adják ki a 100,0 százalékot.

Forrás: *Kollega–Bekény–Dányi* [1996] alapján saját szerkesztés.

A külkereskedelmi (termék)forgalmon belül a behozatalban növekedett a nyersanyagok, a félkész termékek, valamint az élelmiszerek, termények és élő állatok aránya, jelentősen csökkent viszont a fogyasztási iparcikké. (Lásd a 2. táblázatot.) Utóbbi az iparosodás hatásával magyarázható. (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996])

A kivitelben a mezőgazdasági és az élelmiszeripari termékek dominanciája tovább emelkedett. (Lásd a 2. táblázatot.) Ugyan a gabona kivitelének aránya csökkent a kedvezőtlen nemzetközi környezet (világgazdasági válság) hatására, az intenzív művelést igénylő termékeké (gyümölcsöké, boroké, takarmánymagvaké stb.) nőtt. Mérséklődött az exportban az élelmiszeripari cikkek szerepe is, és átalakult azok összetétele (az egykor meghatározó liszt aránya visszaesett, a cukoré ingadozott, míg egyes új termékek – mint például a paradicsompüré – világpiacon keresettsége emelkedett). Az ipari késztermékek kivitelében megjelentek a textilipari és a ruházati termékek, de igazán meghatározó részt a nehézipar modern ágazatainak (a vasútjármű-gyártásnak és a villamosiparnak) az árucikkei képviseltek. (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996])

2. táblázat

*Magyarország külkereskedelmi forgalmának megoszlása
áruösszetétel szerint, 1928, 1938*
(Distribution of Hungarian external trade by main groups of commodities, 1928, 1938)

Árúfőcsoport	Behozatal (%)		Kivitel (%)	
	1928	1938	1928	1938
Nyersanyag	29,4	33,9	33,5	12,5
Félkész termék	23,6	28,7	7,8	8,4
Gép, szállítóeszköz, vasáru	11,3	11,2	7,7	14,1
Fogyasztási iparcikk	30,4	17,9	9,4	9,7
Élelmiszerek, termény, élő állat	5,3	8,3	41,6	55,3

Forrás: Kollega–Bekény–Dányi [1996].

3. A Magyar Népköztársaság külkereskedelme és külpiacai 1945 és 1989 között

Az 1945 utáni időszak számos területen hozott gyökeres változást Magyarországra életébe. A korábbi nyugati orientációjú, jellemzően német partnerkapcsolatokat (Ausztria, illetve Németország) felváltotta a szovjet-orosz orientációjú szocialista külpolitikai és -gazdasági irányvonal, a piacgazdaság helyett a tervutasításos gazdasági rendszer vált uralkodóvá. A háború utáni Magyarországon jelentős teret nyert az iparosítás a szocialista elveknek megfelelően. (Kollega–Bekény–Dányi [1996])

Az ipari termelés növekedése a külkereskedelmi forgalom alakulásában is megfigyelhető volt. A külkereskedelem részesedése a nemzeti jövedelemből folyamatosan emelkedett, az 1980-as évek végére megközelítette a 45-50 százalékot (Kollega–Bekény–Dányi [1996]). A fő külkereskedelmi partnerország is „lecserélődött”, „a Szovjetunió a következő 40 évben az ország vetélytárs nélküli legnagyobb kereskedelmi partnere maradt, a hazai ipar és mezőgazdaság legfontosabb nyersanyag-beszerzési forrása és termékeinek első számú értékesítési piaca” (Köves [2003] 636–637. old.), holott 1925 és 1929 között még az 1 százalékot sem érte el a részesedése a behozatalban és a kivitelben (Seres [2008]).

3. táblázat

Magyarország külkereskedelmi forgalmának megoszlása származási és célországok szerint, 1938, 1949
(Distribution of Hungarian external trade by partner countries, 1938, 1949)

Behozatal származási országa	1938	1949	Kivitel célországa	1938	1949
	(%)			(%)	
Németország	30,1	–	Németország	27,4	–
NSZK	–	5,6	NSZK	–	7,3
NDK	–	0,8	NDK	–	1,9
Ausztria	11,5	6,8	Ausztria	18,3	7,0
Olaszország	6,3	2,4	Olaszország	8,5	2,4
Nagy-Britannia	6,3	13,2	Nagy-Britannia	8,1	8,1
Csehszlovákia	6,6	10,3	Csehszlovákia	4,1	10,1
Románia	9,8	4,7	Románia	4,0	5,6
Lengyelország	1,4	5,3	Lengyelország	1,0	4,1
Jugoszlávia	4,5	2,3	Jugoszlávia	3,0	2,8
Szovjetunió	0,1	21,4	Szovjetunió	0,1	24,9

Megjegyzés. A táblázatban csak a legfontosabb partnerországokat tüntettük fel, így az adatok nem adják ki a 100,0 százalékot. NSZK: Német Szövetségi Köztársaság; NDK: Német Demokratikus Köztársaság.

Forrás: Köves [2003].

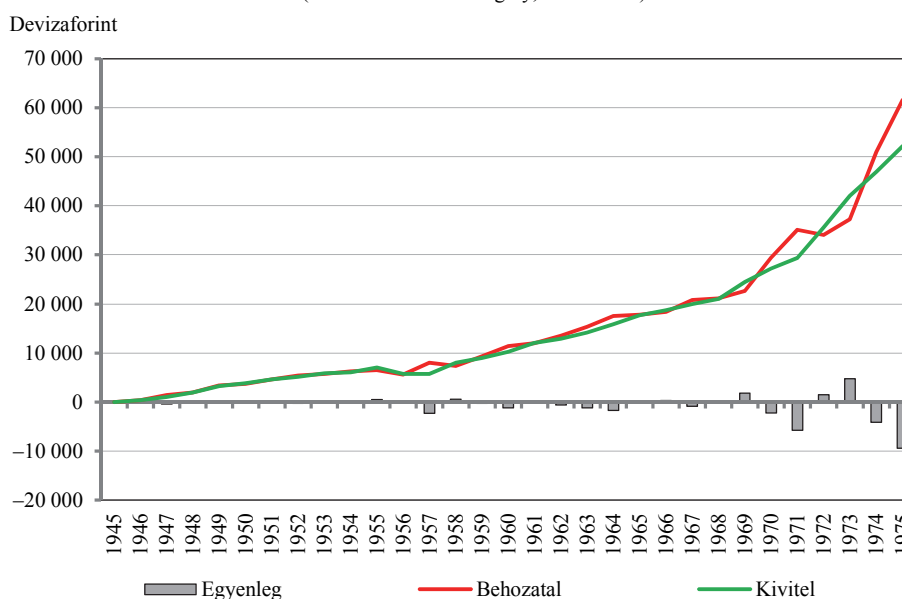
A második világháborút követően a forint nem volt konvertibilis, azaz szabadon átváltható valuta, az árakat elszakították a világpiaci áráktól. A különböző kimutatásokban a dollár-, valamint a rubelelszámolások értékét 1975-ig devizaforintban is előállították, hogy a nemzetközi áruforgalom nagyságát meg lehessen határozni a realitáshoz valamelyest közelítő értékben (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996]).

A külkereskedelmi forgalom mind a behozatalt, mind a kivitelt tekintve erőteljes sokszorozódást mutatott 1945 és 1975 között, különösen az 1970-es évektől kezdődően. Ennek háttérében a kooperációs – tehát a nyugati országokkal folytatott –, valamint a fejlett tőkés országokba (elsősorban a Német Szövetségi Köztársaságba, továbbá Ausztriába, Svédországba) irányuló árukivitel növekedése is hozzájárult. 1973-ra a kooperációs országokba irányuló kivitel az 1970. évi 11,6-szeresére, a fejlett tőkés országokba áramló áruexport a nyolcszorosára emelkedett (*Vidács* [1975]).

A 3. ábrán látható, hogy az évek nagy részében a külkereskedelmi mérleg egyenlege negatív volt. Az első – az előző évekhez képest – kiugróan magas hiánynak 1957-ben politikai oka volt (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996]). Az ország az első nagyobb kiviteli többletet 1969-ben, az új gazdasági mechanizmus reformkísérlet

beindulása után érte el (Kollega–Bekény–Dányi [1996]). Ebben az évben a fejlett tőkés országokkal lebonyolított külkereskedelmi forgalom egyenlege is aktívumot mutatott (Vidács [1973]).

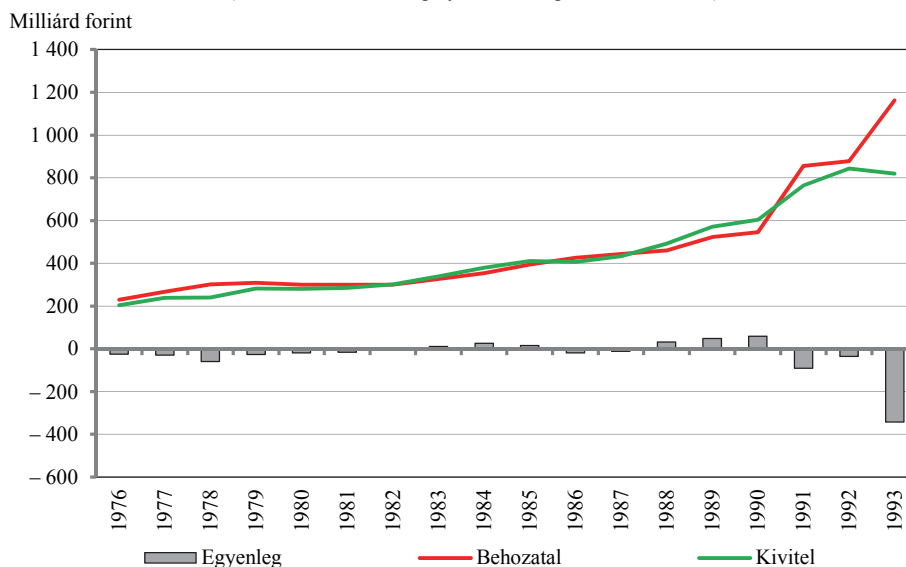
3. ábra. Magyarország külkereskedelmi forgalma, 1945–1975
(External trade of Hungary, 1945–1975)

Forrás: Kollega–Bekény–Dányi [1996] alapján saját szerkesztés.

A KSH (Központi Statisztikai Hivatal) 1975-öt követően tért át egy, a nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tevő módszertan alkalmazására, a külkereskedelmi (termék)forgalom értékének folyó áras, illetve ezzel párhuzamosan, dollárban való publikálására. 1976 és 1993 között a külkereskedelmi mérleg egyenlege volatilisen alakult, amely tükrözte a külkereskedelmi többlet elérésére tett erőfeszítéseket. Hiánya, illetve többlete közel azonos sávon belül mozgott, csak az 1993-as érték tért el szignifikánsan a többlettől. (Kollega–Bekény–Dányi [1996])

4. ábra. Magyarország külkereskedelmi forgalma folyó áron, 1976–1993
(External trade of Hungary, at current prices, 1976–1993)

Forrás: Kollega–Bekény–Dányi [1996] alapján saját szerkesztés.

Mint már említettük, Magyarország import- és exportpartnerei jelentősen megváltoztak 1945 és 1989 között. A korábbi német, illetve „német ajkú” dominanciát a Szovjetunió, valamint a közép- és kelet-európai szocialista országok túlsúlya váltotta fel. A kereskedelem a szocialista blokk közös piacán, a KGST keretei között zajlott, a teljes magyar áruforgalom nagyságrendileg 60 százalékát adva. (Lásd a 4. táblázatot.) A KGST tagjai tervegyeztetéseik során áruforgalmi megállapodásokat kötöttek, melyek következtében a (termék-)külkereskedelmi forgalom elszakadt a világpiaci árártól (Kollega–Bekény–Dányi [1996]), és előre tervezhetővé vált; a biztos piac azonban nem ösztönözte a technológiai fejlődést, az innovatív megoldásokat, „korlátozó hatásai már viszonylag korán nyilvánvalóvá váltak” (Köves [2003] 637. old.).

A külkereskedelemnek csak kisebb része zajlott a KGST-n kívüli országokkal. Tőlük nagyrészt olyan árucikket (elsősorban nyersanyagokat, félkész termékeket, illetve gépeket) importáltunk, amelyekhez a KGST-piacon nem lehetett hozzájutni, igaz az ország olykor még az élelmiszer-szükségletének kielégítésében is a Nyugatra volt utalva (Köves [2003]).

A Szovjetunió felbomlását követően a szovjet utódállamokkal folytatott külkereskedelmi forgalom a korábbi kétharmadára-felére mérséklődött, de visszaesett az árucsera a többi volt KGST-országgal is (Kollega–Bekény–Dányi [1996]).

Az ország külkereskedelme, külpolitikája és külgazdasága a Nyugat felé orientálódott, így elsősorban a korábbi partnereivel, az egyesített Németországgal, valamint Ausztriával élénkítette fel (termék-)külkereskedelmi kapcsolatait.

4. táblázat

Magyarország külkereskedelmi forgalmának megoszlása származási és célországcsoportok szerint, 1981, 1985, 1990, 1994
(Distribution of Hungarian external trade by groups of partner countries, 1981, 1985, 1990, 1994)

Országcsoport	Behozatal (%)				Kivitel (%)			
	1981	1985	1990	1994	1981	1985	1990	1994
Átalakuló és nem piacgazdálkodást folytató országok	52,6	55,8	36,9	24,0	59,9	60,4	37,7	23,1
Ebből								
kelet-európai országok	41,5	44,2	27,9	22,2	47,8	47,9	28,2	19,0
Piacgazdálkodást folytató országok	47,4	44,2	63,1	75,1	40,1	39,6	62,3	75,9
Ebből								
fejlett országok	40,7	39,4	53,2	70,6	28,5	29,1	54,2	72,0
fejlődő országok	6,7	4,8	9,9	4,5	11,6	10,5	8,1	3,9

Forrás: Kollega–Bekény–Dányi [1996].

Az ország külkereskedelmének áruösszetétel szerinti szerkezete jelentősen módosult az iparosodás és a világgazdasági átalakulás következtében. (Lásd az 5. táblázatot.) Az importban és az exportban is leginkább meghatározók az anyagok és félkész termékek voltak, igaz az import esetében 1970 és 1994 között csökkenő, az exportban növekvő aránnyal; a kivitelben ugyanakkor jelentősen kisebb részt képviseltek a gépek és szállítóeszközök.

A magyar külkereskedelem posztoszocialista országokkal folytatott forgalma jellemzően visszaesett a rendszerváltozást követően, de egyes termékek esetében nem következett be változás. Kiemelendő az energiahordozók és a villamos energia importja, amelyben a Szovjetunió utódállamainak részesedése változatlanul domináns (70-80%) maradt, éppúgy, mint az ásványi fűtő-, kenő- és hasonló anyagok tekintetében (Kollega–Bekény–Dányi [1996]). Az egyoldalú nyersanyag- és energiafüggőség a mai napig kockázatot jelent nemcsak Magyarországnak, hanem egész Európa számára is.

A gazdasági és politikai transzformáció időszakában a nyersanyagok, félkész termékek, illetve alkatrészek behozatalában Németország (27%) és Ausztria (15%) töltött be domináns szerepet, a fogyasztási iparcikkek importjában pedig Németország (29%), Olaszország és Ausztria (11%). Az exportot tekintve Magyarország

legfontosabb partnerei Németország, Ausztria, illetve Olaszország mellett a Szovjetunió utódállamai voltak (*Kollega–Bekény–Dányi* [1996]).

5. táblázat

*Magyarország külkereskedelmi forgalmának megoszlása
áruösszetétel szerint, 1970, 1994*
(Distribution of Hungarian external trade by main groups
of commodities, 1970, 1994)

Árufőcsoport	Behozatal (%)		Kivitel (%)	
	1970	1994	1970	1994
Energiahordozó	7,3	12,6	1,0	3,3
Anyag, félkész termék	50,2	33,4	29,7	36,5
Gép, szállítóeszköz	21,6	26,9	25,7	13,0
Fogyasztási iparcikk	9,8	21,2	20,8	26,7
Élelmiszer, termény, élő állat	11,1	5,9	22,8	20,5

Forrás: Kollega–Bekény–Dányi [1996].

4. Átalakuló magyar külkereskedelem és külkapcsolatok a rendszerváltozást követően, 1990 és 2004 között

Magyarország külkereskedelmi forgalma jelentős változásokon ment keresztül 1989 után. Ehhez több tényező is hozzájárult, melyek közül a legfontosabbak – a teljesség igénye nélkül – a KGST összeomlása, a világgazdasági folyamatok alakulása, az 1994-ben aláírt WTO- (World Trade Organization – Kereskedelmi Világszervezet) megállapodás, valamint a 2004-es EU-csatlakozás voltak.

Mint már említettük, a második világháborút követően a magyar külkereskedelem csaknem 40 évig Szovjetunió-központú volt. Ennek az egyoldalú függőségnek azonban hamar megmutatkoztak a gazdasági fejlődést korlátozó következményei, amelyeket a két kőolajár-robbanás világgazdaságra gyakorolt hatásai tovább erősítettek. A kőolajpiaci események következtében az ország Szovjetunióval folytatott kereskedelmében olyan változások mentek végbe, amelyek nyilvánvalóvá tették a Magyar Népköztársaság vezetői számára, hogy elengedhetetlenül szükség van a Nyugat felé történő nyitásra. 1989 után ehhez még a nyugati orientáció és a mielőbbi EU-csatlakozás iránti vágy és szándék is társult.

A 6. táblázat, amely az 1989 és 2001 közötti időszak országcsoportok szerinti kiviteli adatait tartalmazza, rávilágít arra, hogy a rendszerváltozás következtében fellépett transzformációs válság a magyar külkereskedelmet sem hagyta érintetlenül. A magyar export volumene 1989-ben az 1985-ös bázisérték 108,3 százaléka volt, majd csökkenni kezdett, és csak 1995-ben haladta meg először az 1989-es szintet. Az 1990–1994-es időszakban tapasztalt visszaesés egyértelműen a korábbi szocialista piacok elvesztésével, a Szovjetunió felbomlásával magyarázható. A rendszerváltó országokba útnak indított termékkivitel 1993-ban érte el mélypontját, amikor az 1985-ös érték 39 százalékát sem tette ki. Hasonló tendenciát követett a fejlődő országokba irányuló export is, amelynek volumene ugyan 2001-re elérte az 1989-es szintet, de még így is messze elmaradt az 1985. évi mértéktől.

6. táblázat

A magyar export volumenének alakulása főbb régiók szerint
(Volume of Hungarian exports by main regions)
(1985 = 100,0)

Megnevezés	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1997	2000	2001
Teljes export	108,3	104,0	98,9	99,9	86,8	101,2	109,7	149,1	257,6	277,4
Rendszerváltó országok	94,8	75,1	41,8	41,2	38,6	40,2	48,3	63,0	73,3	85,1
Piacgazdaságok	127,1	130,8	156,3	159,0	133,5	161,0	165,9	–	–	–
Fejlett országok	144,7	162,2	197,4	208,3	175,6	216,5	223,4	312,4	581,5	620,5
Fejlődő országok	79,7	75,5	79,7	54,9	47,8	40,8	41,5	41,8	79,1	81,4

Forrás: KSH [1990–1996], [1998], [2001], [2002].

A KGST 1991-es összeomlása és a hazai fogyasztás állami támogatásának megszűnése sok vállalatot hirtelen, erőteljes piacváltásra kényszerített. Hazánk külkereskedelmi kapcsolatban elsősorban a fejlett piacgazdaságokkal állt, az ezekbe az országokba irányuló export volumene a rendszerváltozás óta lényegében töretlenül növekszik.

Az importforgalom – az exporthoz képest – kevésbé volatilis alakult. A teljes behozatal 1993-tól kezdve tartós növekedésnek indult, ami a hadieszközök beszerzésével magyarázható. A rendszerváltó országokból származó behozatal volumene az évezred végére érte el az 1985-ös szintet. A fejlett és a fejlődő országok országokból származó import 1992-től emelkedő tendenciát mutat; az utóbbiak esetében viszont a növekedés dinamikája jóval gyorsabb: a behozatal volumene 2001-re az 1992-es érték csaknem nyolcszorosára növekedett.

7. táblázat

A magyar import volumenének alakulása főbb régiók szerint
(Volume of Hungarian imports by main regions)
(1985 = 100,0)

Megnevezés	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1997	2000	2001
Teljes import	105,7	100,2	105,7	97,7	118,1	135,2	129,9	175,1	284,2	291,3
Rendszerváltó országok	101,3	87,2	49,4	48,8	72,6	67,0	64,3	73,1	101,7	103,6
Piacgazdaságok	109,2	110,9	144,5	131,8	147,3	182,1	177,2	–	–	–
Fejlett országok	108,0	104,2	138,1	129,2	142,3	176,4	169,4	230,8	388,2	401,4
Fejlődő országok	114,4	162,3	176,4	106,0	134,8	153,9	177,9	291,3	810,3	895,4

Forrás: KSH [1990–1996], [1998], [2001], [2002].

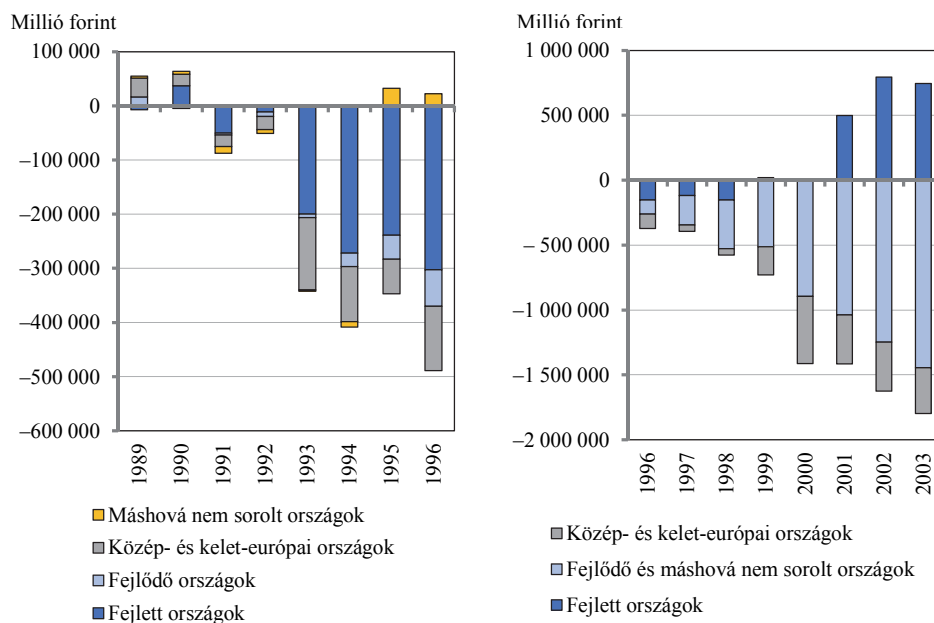
1989-et követően a legfőbb változást a vámok előtérbe kerülése jelentette az állami kontroll helyett. A korábban olcsóbb termékeket ettől kezdve már a volt KGST-országokból is csak vámokkal és illetékekkel terhelten, világpiaci áron, dollárfolyamon lehetett importálni.

Az 1990-es években hozott törvények kulcsszerepet játszottak a külföldi befektetői bizalom megerősödésében, amely többek között abban is megfigyelhető volt, hogy növekedett a külföldi működő tőke beáramlása az országba. A tőkebefektetések hatására a magyar gazdaság szerkezetében rendkívül gyors és szerteágazó átalakulás indult meg. A vállalati struktúra változása a tulajdonosi struktúra teljes átrendeződésével járt: döntő túlsúlyba került a magánszféra, a korábbiaknál kedvezőbb feltételek pedig további befektetéseket generáltak.

Az átalakulási (transzformációs) válság a mélypontját 1992-ben érte el. A rendszerváltás utáni években a válságból való kilábalás a kereskedelmi mérleg hiányával párosult, amelyet az országba beáramló külföldi működő tőke csak részben tudott ellensúlyozni. A külkereskedelmi forgalom esetében mindkét irányban – de legfőképpen a kivitel oldalán – nagymértékű visszaesés következett be, ami 1993-ban csúcsosodott ki. Bár az ezt követő gazdaságstabilizáló intézkedések hatására az export fokozatosan felzárkózott az importhoz, a külkereskedelmi mérleg egyenlegét tartósan több száz, olykor ezer milliárd forintos hiány jellemezte lényegében a 2008-as pénzügyi világválságot követő trendfordulóig. (Lásd az 5. ábrát.)

Az ezredfordulótól (1999/2000-től) kezdődően a magyar külkereskedelmi egyenleg a fejlett országokkal szemben tartósan szufficitessé vált, azaz hazai export-többlet volt megfigyelhető, míg a fejlődő országokkal szemben egyre negatívabb lett (nagyobb volt a hazai importtöbblet). Így az utóbbi országcsoporthoz való hozzájárulása fokozatosan növekedett.

5. ábra. Magyarország külkereskedelmi egyenlegének alakulása országcsoportok szerint
(Balance of the Hungarian external trade by groups of countries)

Megjegyzés. Az 1996-os módszertani változás következtében a fejlődő és a máshová nem sorolt országok egyenlegei összevonásra kerültek.

Forrás: KSH [1990–2004].

A magyar külkereskedelmi piac partnerországok szerinti szerkezete is jelentősen átalakult. Mint már említettük, a fejlett országok felé irányuló export már az 1980-as évek második felében is igen dinamikus volt. Az EU-tagállamok súlya a magyar exportban 1991-re közel 60 százalékra emelkedett, majd az évezred végére meghaladta a 70 százalékot. Import oldalon jellemzően 60 százalék körüli EU-s részesedés volt megfigyelhető. (Lásd a 8. táblázatot.)

8. táblázat

Az Európai Unióval folytatott export és import aránya a kelet-közép- és a délkelet-európai országok külkereskedelmében
(Share of exports/imports with the European Union in the external trade of East-Central and South-Eastern European countries)

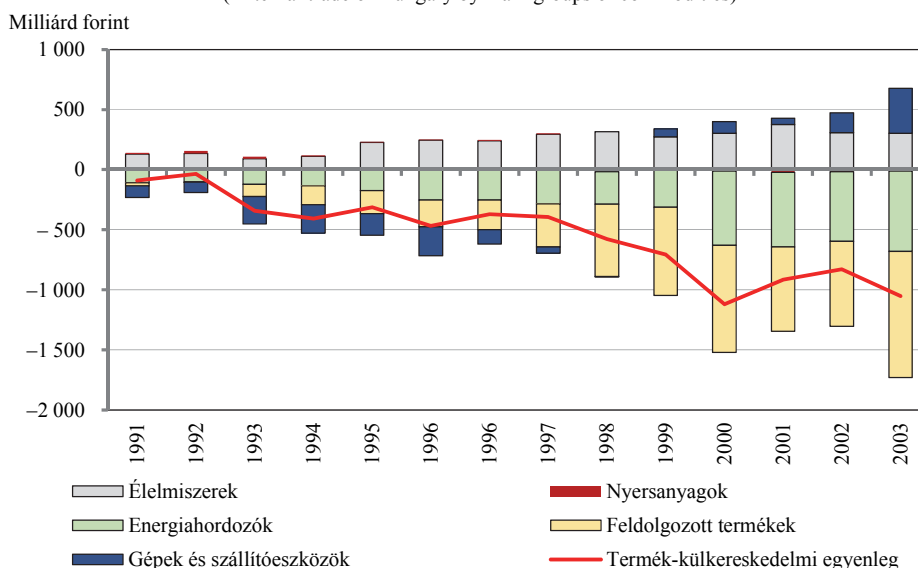
Ország	1991	1992	1993	1994	1998	1999	2000	2001
Európai Unióba irányuló kivitel az adott ország teljes exportjának arányában (%)								
Magyarország	59,9	61,9	57,9	64,4	72,9	76,2	75,2	74,4
Lengyelország	64,2	64,4	69,2	69,2	70,9	70,6	70,0	69,3
Csehszlovákia	48,0	58,2	–	–	–	–	–	–
Csehország	–	–	55,5	53,4	64,3	69,3	68,8	68,2
Szlovákia	–	–	29,6	35,0	55,7	59,4	59,1	59,9
Románia	36,9	35,2	41,4	48,3	64,6	65,5	64,0	68,0
Bulgária	44,8	46,8	48,0	46,6	51,5	54,2	51,7	55,2
Szlovénia	–	–	61,6	62,8	65,5	66,1	63,9	62,6
Európai Unióból származó behozatal az adott ország teljes importjának arányában (%)								
Magyarország	53,2	56,8	54,6	61,5	64,1	64,5	58,3	57,9
Lengyelország	59,0	59,5	64,8	65,3	66,7	65,0	61,2	61,4
Csehszlovákia	41,3	53,1	–	–	–	–	–	–
Csehország	–	–	51,1	54,3	63,6	63,7	62,5	71,7
Szlovákia	–	–	27,9	33,4	50,1	51,7	48,9	49,8
Románia	31,4	41,8	45,3	48,2	57,5	60,5	56,7	57,4
Bulgária	55,4	37,0	43,3	50,9	46,1	50,0	44,9	49,8
Szlovénia	–	–	62,1	64,0	69,4	68,8	67,8	67,7

Forrás: IMF [2020].

Nemcsak a termék-külkereskedelmi behozatal származási országait és a kivitel célországait tekintve történt jelentős átstrukturálódás, de az áruszerkezet esetében is figyelemre méltó változás ment végbe a vizsgált időszakban.

A 6. ábra az utóbbi folyamatot szemlélteti. Az 1991-es piacváltás elsősorban a gépipari exportot vetette vissza, amelynek csökkenése ezt követően több évig folytatódott, 1999-től viszont már pozitívan járult hozzá a külkereskedelmi mérleg egyenlegéhez, tehát kivitelének értéke meghaladta a behozataláét. A nyersanyagok külkereskedelmi egyenlegének pozitív értéke is kezdetben csökkent a rendszerváltozás után, majd volatilisá vált, végül passzív hatást gyakorolt a termék-külkereskedelmi egyenlegre. Az élelmiszerek vonatkozásában tartósan pozitív egyenleg volt jellemző.

6. ábra. Magyarország külkereskedelmi forgalmának alakulása árucésoportok szerint
(External trade of Hungary by main groups of commodities)

Forrás: KSH [1992–2004].

Összességében elmondható, hogy külkereskedelmünk mindkét irányú forgalmát az 1990-es évektől döntően az alacsony feldolgozottságú termékek határozták meg, import oldalon pedig azon termékek köre növekedett, amelyeket szigorú importengedélyezés alá vontak.

Az EU-ban bekövetkezett változásokat többek között az érzékeny termékek kereskedelmi szabályozásának módosításai jelzik. A Magyarországról származó termékek piacra jutásában ebben az időszakban fontos szerepet játszott, hogy csökkent az EU-s importőrök bémunkájához³ kapcsolódó érdekeltiségünk. Az 1995-ben és 1996-ban hozott vámtörvényeknek, a vámszabad területek működésére vonatkozó törvényi szabályozásnak, illetve a forint leértékelésének és a fogyasztás korlátozásának hatására az export dinamikus növekedésnek indult, a kivitel az exportorientált gépipari beruházásoknak köszönhetően lassan felzárkózott az import növekedéséhez.

Az 1990-es évek végére Magyarország felkészült az európai integrációra, azt azonban nem tudhatta előre, hogy a Közösséghez való csatlakozása miként fogja

³ A bémunka lényege, hogy a megrendelő felkéri a bémunkát végzőt anyagának, félkész vagy késztermékének megmunkálására, átalakítására, illetve feldolgozására, tehát arra, hogy bizonyos szolgáltatást végezzen számára. A megmunkálást követően a termék visszaszállításra kerül a megrendelőhöz, újabb szolgáltatóhoz kerül további átalakításra, vagy közvetlenül a megrendelő vevőjéhez kerül kiszállításra.

befolyásolni teljes külkereskedelmi forgalmát, mint ahogy azt sem lehetett előre jelezni, vajon elegendő forrást biztosítanak-e majd a deficit finanszírozására a külföldi forrásokból megvalósuló hazai beruházások következtében emelkedő adóbevételek (például iparüzési adó, személyi jövedelemadó). Mindezek mellett vitathatatlan, hogy hazánk gazdasági felzárkózásának kulcsa az európai integrációban keresendő.

5. Magyarország külkereskedelme az EU-s csatlakozást követően napjainkig

Az EU-s csatlakozástól Magyarország elsősorban azt várta, hogy a vámunió révén saját termékeit a korábban fennálló korlátozások nélkül egyszerűbben tudja majd értékesíteni az egységes európai piacon. Csatlakozásunkat követően a fizikai és pénzügyi korlátok, tehát a belső határellenőrzések és vámtételek megszűnése következtében a korábbinál is intenzívebbé vált hazánk külkereskedelme az EU-s tagállamokkal, amely azonban tovább növelte egyoldalú külkereskedelmi függőségét az európai partnerektől és azok gazdasági teljesítményétől. Ez a kitettség elsősorban Németországgal szemben nagy az EU-s partnerek közül, az iparági kitettséget tekintve pedig a gépjárműgyártás emelendő ki, amely az ellátási láncokon keresztül nagyban függ a német autóiipari folyamatoktól.

A következő alfejezetekben kiderül, hogy milyen változásokon ment keresztül hazánk külkereskedelme a vizsgált időszakban a termék- és a szolgáltatás-külkereskedelem területén.

5.1. Termék-külkereskedelem

Az előző fejezetben bemutattuk, hogy az 1990-es évek végére Magyarország legfőbb külkereskedelmi partnerei egyre inkább az EU tagállamai lettek. Az erősödő piaci verseny miatt mind fontosabbá vált a magyar termelők és beszállítók versenyképességének javítása és a közösségi előírásokhoz való alkalmazkodás. A vámszabad területekre vonatkozó szabályozás jelentős kedvezményeket biztosított azoknak a külföldi beruházóknak, akik importból exportra termeltek.

Az ezredfordulót követően a teljes magyar külkereskedelmi forgalom egyenlege – főként a gépek és szállítóeszközök árufőcsoport exportja növekedésének köszönhetően – fokozatosan javult. 2004-ben, az EU-s csatlakozást követően a külkereskedelmi mérleg hiánya tovább mérséklődött, ami többek között az ország exportjának javuló versenyképességével is magyarázható.

Kiemelendő, hogy 2008-ban a pénzügyi világválság kitörésének idején Magyarország külkereskedelmében trendforduló következett be. 2009-től kezdve és azóta is tartósan 1 500-2 000 milliárd forint körüli termék-külkereskedelmi többletet mutatnak a magyar adatok, amelynek háttérében elsősorban az export importnál dinamikusabb növekedése húzódik meg. (Lásd a 7. ábrát.)

A külkereskedelmi partnereket tekintve Magyarország termék-külkereskedelmében – mint már többször említettük – az EU-s tagállamok töltenek be domináns szerepet. 2003-tól 2019-ig a termék-külkereskedelmi behozatalunk 68-78 százaléka tőlük származott. Ezen belül a „régibb tagállamok” (EU15)⁴ importjának aránya 51 és 67 százalék között mozgott, volatilis, de hosszú távon csökkenő tendenciát mutatva. A 2004. május 1-jét követően, több „körben” csatlakozott országokkal folytatott áruimport a teljes termékbehozatalon belül 9-ről közel 22 százalékra emelkedett, 2014 óta pedig 21-22 százalék körül szóródik.

Az Ázsiából származó import meglehetősen változékonyan alakult, a 2014-es lokális minimumpont óta növekedésének jelei érzékelhetők. Az amerikai import aránya nem meghatározó, a termékbehozatal 2-4 százalékát teszi ki.

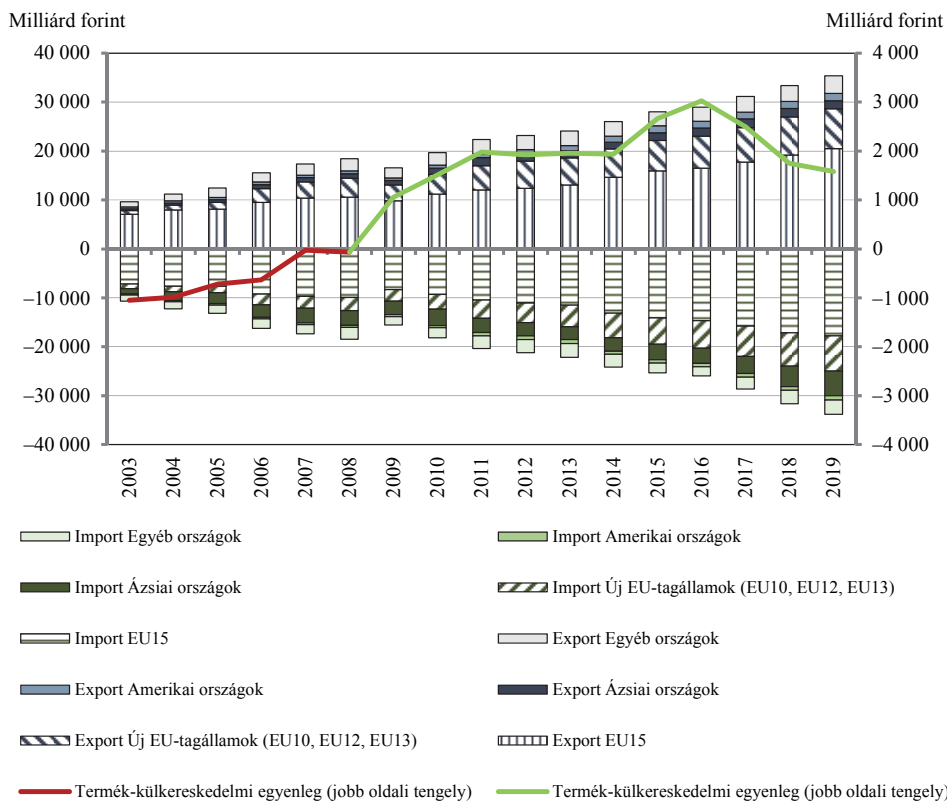
Magyarország termékexportjában is az EU-s tagállamok szerepe a meghatározó. 2003 és 2019 között a termék-külkereskedelmi kivitel 76-82 százaléka az EU tagállamaiba irányult. A teljes exporton belül 74-ről 58 százalékra mérséklődött azon termékkivitel aránya, amelynek célországai az EU15 voltak, ezzel párhuzamosan viszont 9 százalékról 23 százalékra emelkedett a 2004. május 1-je után csatlakozott országokkal folytatott áruexport részesedése.

A legfőbb termék-külkereskedelmi partnereink az EU15-ön belül továbbra is Németország, Ausztria, illetve Olaszország (voltak), a többi EU-s tagállam közül pedig leginkább Csehországgal, Lengyelországgal, Szlovákiával és Romániával élénkült meg a termék-külkereskedelmünk. Az ázsiai és az amerikai térség nem képes jelentős súlyt a termékkivitelben, az előbbi 4-8, az utóbbi 3-5 százaléka a termékexportnak.

A 6. és a 7. ábra hazánk szempontjából szemlélteti a világkereskedelemben zajló folyamatokat, viszont a világgazdaságban bekövetkezett változások és a geopolitikai átrendeződések hatásai nem kikövetkeztethetők a külkereskedelmi termékforgalmunk országcsoporthoz szerinti bontásából.

⁴ EU15: Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Svédország.

7. ábra. Magyarország termék-külkereskedelmi forgalmának alakulása országcsoportok szerint
(Hungarian external trade in goods by groups of countries)

Megjegyzés. Itt és a 9. ábrán EU15: Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Svédország; EU10: Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia; EU12: EU10, Bulgária és Románia; EU13: EU12 és Horvátország.

Forrás: KSH [2020a], [2020b], [2020c] alapján saját szerkesztés.

A gazdasági folyamatok alakulásának bemutatására alkalmas indikátor lehet a külkereskedelmi termékforgalom áruösszetétel szerinti megoszlása. Magyarország termék-külkereskedelmében az élelmiszerek, italok, dohánytermékek áruösszetétel esetében volt leginkább megfigyelhető átrendeződés. A főcsoport teljes kivitelén belüli aránya 2004 és 2019 között 6-8 százalék körül alakult, a teljes behozatalból való részesedése pedig (ugyan kismértékben, de) emelkedő tendenciát mutatott, a 2004. évi 3,7 százalékról 2019-re 5,3 százalékra nőtt. (Lásd a 9. táblázatot.)

Az áruösszetételben magas arányt képviseltek a feldolgozott termékek, valamint a gépek és szállítóeszközök mindkét forgalmi irányban: a 2019-es teljes

kivitelből az előbbi több mint 30 százalékkal, az utóbbi csaknem 60 százalékkal részesedett. Behozatalnál is hasonló tendencia figyelhető meg: a feldolgozott termékek aránya 35 százaléknál magasabb volt, a gépek és szállítóeszközök főcsoporté pedig 50 százalék körüli. Ezekon kívül érdemes még megemlíteni az energiahordozók átlagosan 10 százalék körüli arányát is a 2004 és 2019 közötti teljes importforgalomban, valamint a teljes exportforgalomban az élelmiszerek, italok, dohány főcsoport átlagosan 7 százalékos súlyát.

9. táblázat

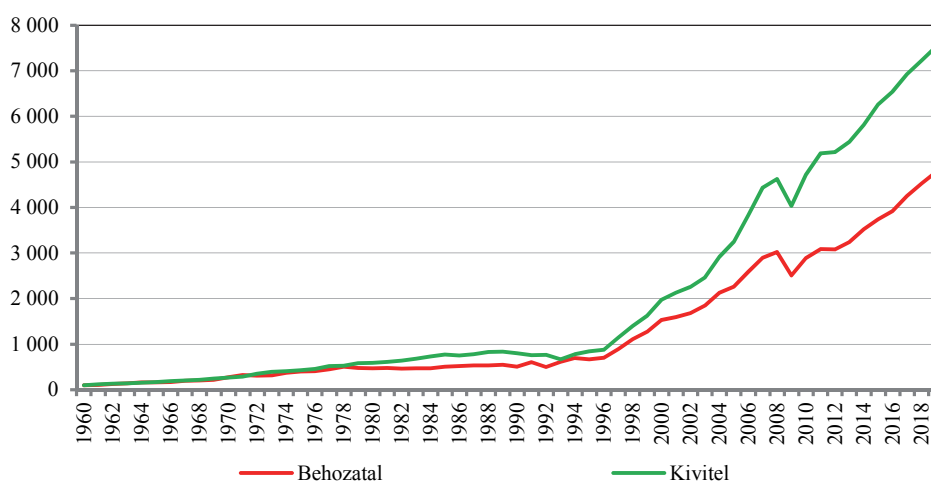
*Magyarország termék-külkereskedelmi forgalmának megoszlása
áruösszetétel szerint, 2004, 2008, 2009, 2013, 2014, 2019*
(Distribution of Hungarian external trade in goods by main groups
of commodities, 2004, 2008, 2009, 2013, 2014, 2019)

Árufőcsoport	Behozatal (%)						Kivitel (%)					
	2004	2008	2009	2013	2014	2019	2004	2008	2009	2013	2014	2019
Élelmiszer, ital, dohány	3,70	4,70	5,50	5,10	5,10	5,31	6,00	6,70	7,20	8,00	7,60	6,96
Nyersanyag	1,90	1,90	1,60	2,40	2,20	2,13	2,20	2,40	2,20	3,10	2,60	2,29
Energiahordozó	7,30	12,80	10,90	12,50	11,90	8,06	1,90	3,80	2,60	3,60	3,30	2,64
Feldolgozott termék	34,30	31,60	32,30	34,00	34,50	36,03	27,50	26,50	27,60	31,80	31,60	30,66
Gép és szállítóeszköz	52,90	49,10	49,70	46,10	46,30	48,47	62,40	60,70	60,40	53,50	54,80	57,46

Megjegyzés. A megoszlásadatok kerekítés miatt nem minden esetben adják ki a 100,0 százalékot.
Forrás: KSH [2005], [2009], [2010], [2014], [2015], [2020i].

A termék-külkereskedelmi forgalom bemutatásának lezárásaként a következőben a KSH honlapján elérhető hosszú idősort (KSH [2020d]) mutatjuk be. A 8. ábra adatai szerint a magyar termék-külkereskedelem a rendszerváltozást követően indult igazán virágzásnak. 1989-re a behozatal volumene az 1960. évi 5,5-szeresére, a kivitelé annak 8-szorosára emelkedett. Összehasonlításképpen, Magyarország termékimportja és -exportja 1990 és 2019 között 9,5-9,5-szeresére növekedett 1990-es bázison, és 2019-re az 1960. évi bázis 48-szorosára, illetve 75-szörösére ugrott. (Lásd a 8. ábrát.)

8. ábra. Magyarország termék-külkereskedelmi forgalmának volumenváltozása
(Volume change in Hungarian external trade in goods)
(1960 = 100)

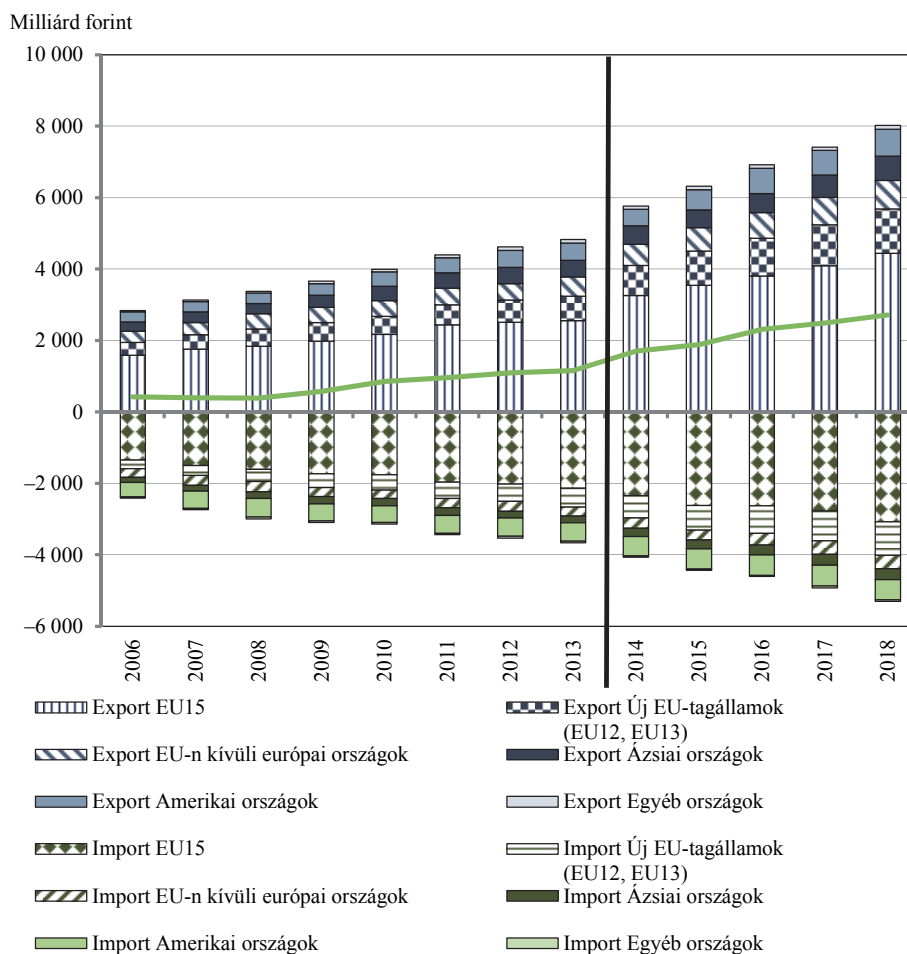
Forrás: KSH [2020d].

5.2. Szolgáltatás-külkereskedelem

Szolgáltatás-külkereskedelmi adatok a KSH-ban 2006-tól állnak rendelkezésre. A szolgáltatás-külkereskedelmi forgalom értéke 2006 és 2018 között a kivitel oldalán 2,8-szeresére, a behozatalén 2,2-szeresére növekedett. Az export folyó áron számított értéke a 2006. évi 2 838 milliárd forintról tizenkét év alatt 8 022 milliárd forintra emelkedett, az importé 2 414 milliárdról 5 304 milliárd forintra változott. A szolgáltatás-külkereskedelmi mérleg egyenlege mindvégig a pozitív tartományban volt, 2006-ban 424 milliárd forint többletet mutatott, 2018-ban pedig már 2 718 milliárd forinttal járult hozzá a külkereskedelmi mérleg többletéhez.

Magyarország szolgáltatás-külkereskedelmében is meghatározó szerepük van az európai és azon belül az EU-s tagállamoknak. 2006 és 2018 között a teljes szolgáltatásexport 79-80 százaléka az európai országokba, ezen belül 69-71 százaléka az EU-s tagállamokba irányult. Az utóbbiak részesedése a teljes szolgáltatásimportból 66-76, míg Európáé összesen 75-82 százalékot tett ki. Magyarország szolgáltatásexportjából mind Ázsia, mind Amerika 8-10 százalékot tudhatott 2006 és 2018 között magának, szolgáltatásimportjából pedig az előbbi 11-18, az utóbbi 5-7 százalékkal részesedett. (Lásd a 9. ábrát.)

9. ábra. Magyarország szolgáltatás-külkereskedelmi forgalmának alakulása országcsoportonként a BPM5, majd a BPM6 alapján
(Hungarian external trade in services by groups of countries, based on BPM5 and then BPM6 methodology)

Megjegyzés. Itt és a további ábráknál a 2006 és 2013 közötti adatok a BPM5 (Balance of Payments Manual 5th Edition – Fizetési Mérleg Kézikönyv, 5. kiadás), a 2014 és 2018 közöttiek a BPM6 (Fizetési Mérleg Kézikönyv, 6. kiadás) módszertana szerint készültek.

Forrás: KSH [2020e], [2020f] alapján saját szerkesztés.

A szolgáltatás-külkereskedelem egészét tekintve a szállítási szolgáltatások dominálnak; ebben nagy szerepet játszik hazánk földrajzi elhelyezkedése, valamint a gyorsforgalmi úthálózat és a vasúti infrastruktúra folyamatos fejlesztése. 2006 és 2018 között a szolgáltatásimporton belül 18-ról 22 százalékra emelkedett a

szállítási szolgáltatások aránya, a szolgáltatásexporton belül pedig 21-ről 25 százalékra változott. (Lásd a 10. táblázatot.)

10. táblázat

*Magyarország szolgáltatás-külkereskedelmi forgalma szolgáltatáscsoportok szerint
a BPM5, majd a BPM6 alapján*
(Hungarian external trade in services by groups of services,
based on BPM5 and then BPM6 methodology)

Szolgáltatáscsoport	Behozatal (%)					Kivitel (%)				
	2006	2009	2013	2014	2018	2006	2009	2013	2014	2018
Bérmunka-szolgáltatási díj	–	–	–	1,20	1,35	–	–	–	8,13	7,68
Javítási és karbantartási szolgáltatások	–	–	–	2,32	3,17	–	–	–	2,06	2,26
Turizmus	16,45	17,84	11,86	11,63	13,40	31,59	31,07	23,69	23,69	23,34
Szállítási szolgáltatások	18,07	15,96	21,03	21,57	22,03	20,54	19,25	24,81	25,02	25,32
Építési-szerelési szolgáltatások	2,06	2,58	1,40	1,25	1,23	2,90	2,68	1,82	1,24	1,34
Biztosítási szolgáltatások	1,80	1,88	0,99	0,93	1,16	0,11	0,11	0,18	0,12	0,12
Pénzügyi szolgáltatások	1,81	1,68	1,33	1,50	2,09	1,18%	0,99	0,88	0,87	1,63
Számítástechnikai és információs szolgáltatások	4,90	4,55	5,66	7,45	7,45	3,78	6,37	6,66	7,33	8,61
Kutatás-fejlesztési szolgáltatások	4,49	5,03	8,86	8,44	4,69	2,22	2,17	2,29	2,50	2,49
Személyes, kulturális és szórakoztatási szolgáltatások	7,50	5,86	5,97	2,80	2,78	7,91	5,90	6,77	2,25	1,78
Kormányzati szolgáltatások	1,68	1,42	1,27	0,90	0,77	0,79	0,74	0,58	0,55	0,44

Forrás: KSH [2020g], [2020h].

A másik jelentős ágazat a turizmus. A szállítási szolgáltatásokhoz képest az idegenforgalom aránya változékonyabb képet mutat, a szolgáltatásimportot tekintve 2006 és 2018 között 12 és 18 százalék között alakult, míg a szolgáltatásexportban 32-ről 23 százalékra csökkent. Az utóbbi jelenség mögött a belföldi turizmus népszerűségének növekedése állhat, amelyben a SZÉP-kártya fokozatos elterjedése és az elfogadóhelyek számának bővülése is szerepet játszhatott.

A számítástechnikai és információs szolgáltatások behozatala a teljes szolgáltatásimport 5-7, kivitele a szolgáltatásexport 4-9 százalékát tette ki a 10. ábrán bemutatott időszakban, az utóbbi emelkedő trendet mutatva. Hosszabb távon a bér munka-szolgáltatás is egyre jelentősebbé válhat: 2014 és 2018 között az exporton belüli aránya 8 százalék körül ingadozott. A kutatás-fejlesztési szolgáltatások behozatala 2006-tól 2018-ig számottevőbb volt azok kivitelénél: az előbbi aránya a szolgáltatás-külkereskedelmi forgalmon belül 4-9 százalék között alakult.

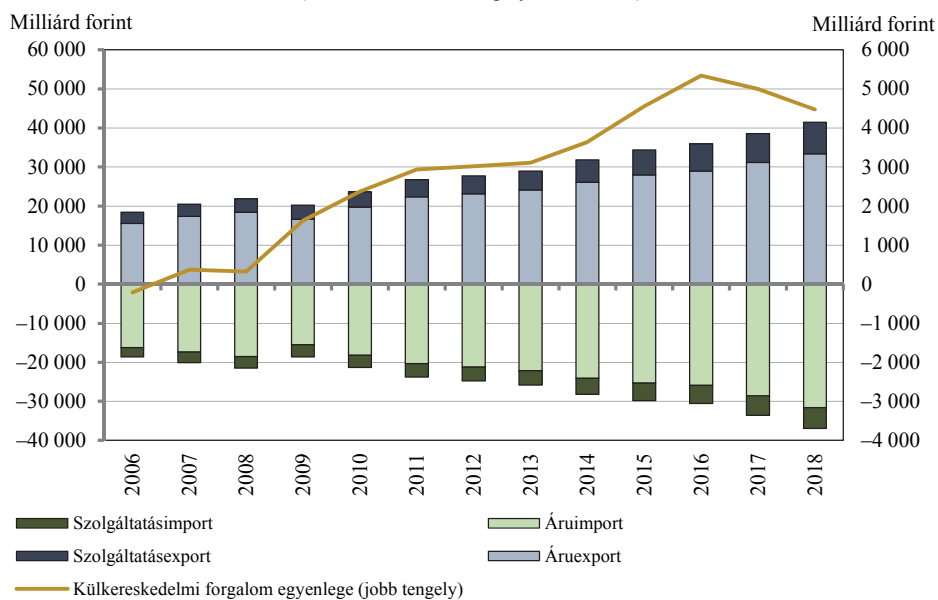
5.3. Összesített külkereskedelmi forgalom

2006 és 2018 között a magyar kivitel értéke folyó áron 18 429 milliárd forint-ról 41 430 milliárd forintra, azaz 2,25-szorosára emelkedett, mindeközben a behozatalé 18 639 milliárd forintra – tehát a kivitelhez képest magasabb szintről – 36 960 milliárd forintra nőtt, közel megduplázódott (1,98-szorosára változott). A kivitelben belül az áruexport aránya fokozatosan 85-ről 81 százalékra csökkent, ezzel párhuzamosan a szolgáltatásexporté 15-ről 19 százalékra emelkedett. Az importon belül a tendenciaszerű átrendeződés jelei még nem figyelhetők meg: az áruimport aránya 83 és 87 százalék között alakult (2010 óta 85-86 százalékon stabilizálódott), míg a szolgáltatásimporté 13-17 százalék körül (az utóbbi 14-15 százalékos aránya 2010 és 2018 között állandósulni látszott). A külkereskedelmi mérleg egyenlege a 2007-es trendfordulót követően – és azóta is folyamatosan – a pozitív tartományban mozog, az ország már akkor, 2007-ben 368 milliárd forintos többlettel zárta külkereskedelmét a 2006-os 210 milliárd forintos hiányhoz képest, lokális maximumát 2016-ban érte el, 5 339 milliárd forintos aktívummal. (Lásd a 10. ábrát.)

A külkereskedelmi mérleg trendfordulójának bekövetkezése több tényező együttes hatásával magyarázható. Talán a legfontosabb ezek közül a szolgáltatás-külkereskedelmi egyenleg tartós, nominális értékben folyamatosan növekvő többlete, mely 2006 és 2018 között 424 milliárd forintról 2 718 milliárd forintra emelkedett. Így míg a külkereskedelmi aktívumhoz való hozzájárulása 2009-ben még csak 35 százalék volt, 2018-ban már 61 százalék. (Lásd a 11. ábrát.)

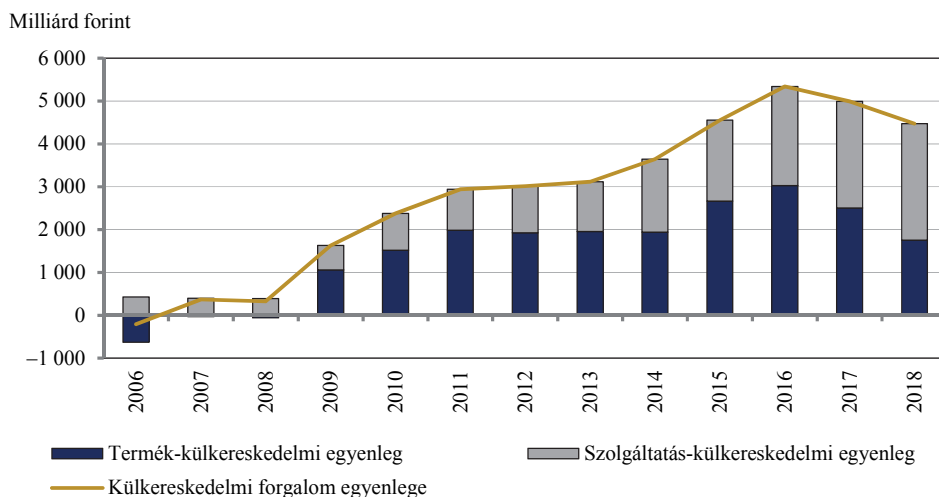
A termék-külkereskedelmi egyenleg 2006 és 2018 között ennél változékonyabban alakult: 634 milliárd forintos hiányról fordult át fokozatosan aktívumba, majd 2011-ben 1 979 milliárd forintos lokális maximumot ért el. Ezt 2016-ban nominális értékben 3 029 milliárd forinttal egy újabb csúcspont követte, majd a többlet csökkenni kezdett. 2018-ban a külkereskedelmi termékforgalom aktívuma 1 752 milliárd forintot tett ki. Ezáltal a termékforgalmi aktívum hozzájárulása a külkereskedelmi mérleg egyenlegének többletéhez egyre kisebbé vált, 2009-ben annak még közel 65 százalékát tette ki, 2018-ban pedig már a 40 százalékot is alulról közelítette (39,2 százalék volt).

10. ábra. Magyarország külkereskedelmének alakulása, 2006–2018
(External trade of Hungary, 2006–2018)

Forrás: KSH [2020a], [2020b], [2020c], [2020e], [2020f] alapján saját szerkesztés.

11. ábra. Magyarország külkereskedelmi egyenlegének és szerkezetének alakulása
(Balance of the Hungarian external trade and its components)

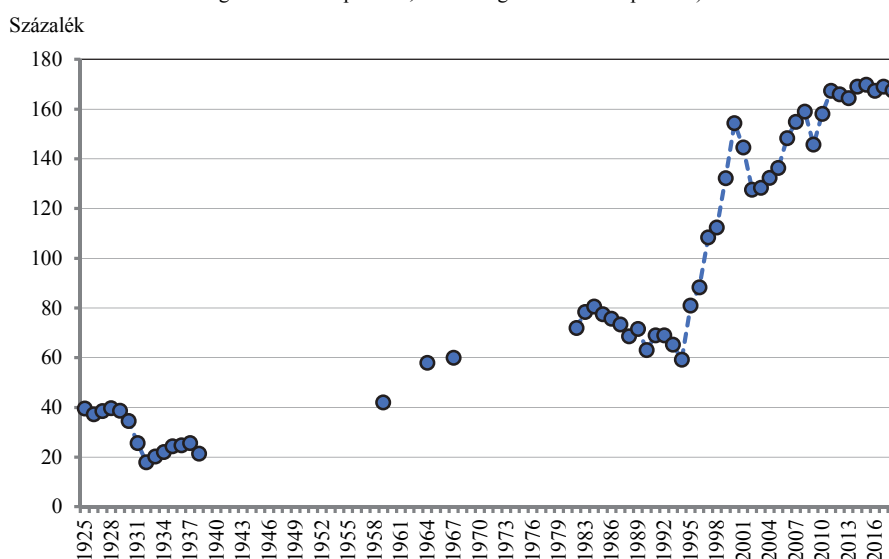
Forrás: KSH [2020a], [2020b], [2020c], [2020e], [2020f] alapján saját szerkesztés.

6. Külkereskedelmi nyitottság és gazdasági növekedés

A külkereskedelmi nyitottság alapvetően egy ország termék- és szolgáltatás-külkereskedelmi összesített forgalmának a bruttó hazai össztermékhez viszonyított arányát jelenti, melyet az elmúlt 100 év elérhető magyar statisztikáiban a nemzeti jövedelem, a bruttó nemzeti termék vagy a GDP (bruttó hazai termék) arányában fejezték ki.

A 12. ábra szemlélteti a magyar külkereskedelmi nyitottságban bekövetkezett főbb trendfordulókat. Önmagában a szaggatott vonal is arra utal, hogy nehéz eltérő viszonyítási alapokat és módszertanokat használó, különböző devizákban (koronában, pengőben, majd forintban) nyilvántartott értékeket összehasonlítani, pusztán az alapvető trend szemléltethető.

12. ábra. Magyarország külkereskedelmi nyitottságának alakulása
a nemzeti jövedelem, a bruttó nemzeti termék, majd a bruttó hazai termék százalékában
(Openness of the Hungarian external trade as percentage of national income,
gross national product, and then gross domestic product)

Megjegyzés. 1925-től 1938-ig a nemzeti jövedelem, 1959 és 1967 között a bruttó nemzeti termék, 1982-től a bruttó hazai termék arányában.

Forrás: Réti [2011]; Vidács [1971]; UNCTAD [2020a], [2020b].

Magyarország külkereskedelmi nyitottságában több szakasz különíthető el. A második világháborút megelőzően a külkereskedelem bruttó nemzeti jövedelemhez viszonyított aránya 40 százalék alatt volt, az 1929–1933-as nagy

gazdasági világváság okozta visszaesés a külkereskedelmi nyitottság mérséklődésében is megfigyelhető.

A szocializmus időszakában, az új gazdasági mechanizmus megindulását követően a külkereskedelem aránya egyre nagyobb lett a bruttó nemzeti termékhez képest. A két (1973-as és 1979-es) kőolajipari válság következtében Magyarországnak külföldi forrásbevonásra volt szüksége az államháztartás növekvő adósságának finanszírozásához, ezért hitelt vett fel a Nemzetközi Valutaalaptól, és a kooperációs (nyugati) országokkal folytatott külkereskedelme is egyre intenzívebbé vált. A felívelő külgazdasági folyamatoknak a szocialista rendszer összeomlása, illetve az azt követő transzformációs válság vetett véget.

Magyarországon a transzformációs periódus elhúzódott, a magyar gazdaság 1997-től kezdődően állt újra növekedési pályára. A piacgazdasági átmenet a hazai külkereskedelmi folyamatok szempontjából kedvezőnek mondható: a külkereskedelmi forgalom nagysága az ezredfordulón a GDP 154,4, 2018-ban közel 170 százalékának felelt meg.

7. Összegzés

A magyar külkereskedelem az elmúlt 100 évben jelentős változáson ment keresztül mind a partnereit, mind a szerkezetét tekintve. A nyugati, azon belül is a német ajkú orientáció – a szocializmus időszakát leszámítva – több száz éves múltra tekint vissza.

Az Osztrák-Magyar Monarchia kötelékében még az Osztrák Császárság volt a Magyar Királyság fő külkereskedelmi partnere, majd a Monarchiából kiszakadt – hivatalos államformáját tekintve király nélküli – Magyar Királyságé Németország lett. A második világháborút követően, a szocialista időszak elején – politikai indíttatásra – célzott irányváltás történt a szocialista tömb, elsősorban a Szovjetunió és a KGST felé. Ám már a kezdetekkor nyilvánvaló volt, hogy a felülről vezérelt változás nem lesz sikeres, ezért az új gazdasági mechanizmus életbe lépésekor megkezdődött a Magyar Népköztársaság nyugati orientálódása. Később, a rendszerváltozást, majd az ország EU-s csatlakozását követően felélénkült hazánk külkereskedelme a nyugat-európai országokkal, elsősorban Németországgal, valamint a Közösség keretei között a szomszédos posztszocialista közép-európai országokkal.

A Magyar Királyság az Osztrák-Magyar Monarchia „éléskamrájaként” funkcionált, fő feladata a birodalom piacainak élelmiszer-ellátása volt. Ezért a külkereskedelmen belül a mezőgazdasági, illetve az arra épülő élelmiszeripari

termékek voltak meghatározók. Az első világháborút követően „Csonka-Magyarország” az ország ipari jellegének erősítésére, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának következményei miatt új piacok felkutatására fókuszált. Legfontosabb külkereskedelmi partnereink Németország, Ausztria és Csehszlovákia lettek.

A második világháborút követően, a szocialista iparosítás eredményeként átrendeződés következett be a külkereskedelem szerkezetében, megnövekedett az ipari termeléshez szükséges nyersanyagok forgalma. A rendszerváltozás után a feldolgozott termékek, illetve a szállítóeszközök lettek dominánsak a termék- külkereskedelmen belül, a szolgáltatás- külkereskedelemben pedig a szállítási szolgáltatások és a turizmus vált meghatározóvá 2006 után.

A külkereskedelmi mérleg egyenlegének 2007-től megfigyelhető többlete alapvetően a szolgáltatás- külkereskedelmi forgalom egyenlegének növekvő aktívumából, valamint a külkereskedelmi termékforgalom 2009-es trendfordulót követő többletéből adódott, igaz, az utóbbi aránya 2016 óta folyamatosan csökkent.

Nem meglepő, hogy a külkereskedelmi nyitottság és a gazdasági ciklusok között összefüggés tapasztalható. A világháborúk, a kőolajipari válságok, valamint a szocializmus „gyengélkedése” a magyar külkereskedelmi folyamatokra is negatív hatással volt. A sikeres gazdasági átalakulást követően azonban a külkereskedelem már érdemben hozzá tudott járulni a növekedési folyamatokhoz, s ezáltal az ország felzárkózásához Nyugat-Európához. Ennek tárgyalása egy következő tanulmány feladata lehet.

Irodalom

BUDAY L. [1923]: *Magyarország küzdelmes évei*. A szerző kiadása. Budapest.

KOLLEGA T. I. – BEKÉNY I. – DÁNYI D. [1996]: *Magyarország a XX. században*. Babits Kiadó. Szekszárd.

KÖVES A. [2003]: A KGST-kereskedelemtől az EU-csatlakozásig. *Közgazdasági Szemle*. L. évf. Július–augusztus. 635–653. old.

KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1990]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1989*. Budapest.

KSH [1991]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1990*. Budapest.

KSH [1992]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1991*. Budapest.

KSH [1993]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1992*. Budapest.

KSH [1994]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1993*. Budapest.

KSH [1995]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1994*. Budapest.

KSH [1996]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1995*. Budapest.

KSH [1997]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1996*. Budapest.

KSH [1998]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1997*. Budapest.

- KSH [1999]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1998*. Budapest.
- KSH [2000]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 1999*. Budapest.
- KSH [2001]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2000*. Budapest.
- KSH [2002]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2001*. Budapest.
- KSH [2003]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2002*. Budapest.
- KSH [2004]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2003*. Budapest.
- KSH [2005]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2004*. Budapest.
- KSH [2009]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2008*. Budapest.
- KSH [2010]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2009*. Budapest.
- KSH [2014]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2013*. Budapest.
- KSH [2015]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2014*. Budapest.
- KSH [2019]: *Külkereskedelmi Statisztikai Évkönyv 2018*. Budapest.
- PAP L. [1941] Magyarország külkereskedelmének volumene. *Magyar Statisztikai Szemle*. XIX. évf. 11. sz. 838–841. old. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/all/1941/1941_11/1941_11_0838_0841.pdf
- RÉTI T. [2011]: A külföldi tőke változó szerepe a két világháború között Magyarországon. *Külgazdaság*. LV. évf. 3–4. sz. 38–54. old.
- SERES A. [2008]: Magyar külkereskedelmi politika és a szovjet piac az 1920-as években. *Történelmi Szemle*. L. évf. 3. sz. 407–433. old.
- SZÁVAI F. [2009]: Volt-e szerepe a gazdasági tényezőknek az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában? *Közép-Európai Közlemények*. II. évf. 1. sz. 61–72. old.
- VIDÁCS F. [1971]: Magyarország gazdasági kapcsolatai a fejlett tőkés országokkal a felszabadulás előtt és után. *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis*. 1. rész. 43–59. old.
- VIDÁCS F. [1973]: Ipari kooperáció nyugati gazdasági kapcsolatainkban. *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis*. 1. rész. 53–66. old.
- VIDÁCS F. [1975]: Gondolatok a magyar-fejlett tőkés relációjú termelési kooperációk feltételeinek kedvezőbbé tételéről. *Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis*. 1. rész. 51–60. old.

Internetes források

- IMF (INTERNATIONAL MONETARY FUND) [2020]: *Direction of Trade Statistics*. <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>
- KSH [2020a]: *A külkereskedelmi termékforgalom forintban, országcsoportok szerint (2003–2006)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qkt004.html.
- KSH [2020b]: *A külkereskedelmi termékforgalom forintban, országcsoportok szerint (2006–2012)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qkt010.html.
- KSH [2020c]: *A külkereskedelmi termékforgalom forintban, országcsoportok szerint (2012–)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qkt016.html.
- KSH [2020d]: *Külkereskedelmi termékforgalom (1960–)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qkt001.html
- KSH [2020e]: *Szolgáltatások külkereskedelmi forgalma országcsoportonként, BPM5 szerint (2006–2013)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qks002.html

- KSH [2020f]: *Szolgáltatások külkereskedelmi forgalma országcsopontonként, BPM6 szerint (2014–)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qks004.html
- KSH [2020g]: *Szolgáltatások külkereskedelmi forgalma szolgáltatáscsoportonként, BPM5 szerint (2006–2013)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qks001a.html
- KSH [2020h]: *Szolgáltatások külkereskedelmi forgalma szolgáltatáscsoportonként, BPM6 szerint (2014–)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qks003a.html
- KSH [2020i]: *A külkereskedelmi termékforgalom forintban, árucsoportok szerint (2001–)*. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qkt006.html
- UNCTAD (UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT) [2020a]: *Goods and Services (BPM5): Trade Openness Indicators, Annual, 1980–2013 (Discontinued)*. UNCTADStat. <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=16419>
- UNCTAD [2020b]: *Goods and Services (BPM6): Trade Openness Indicators, Annual*. UNCTADStat. <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=90759>